

โครงการยกระดับการเรียนรู้สู่การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอ่าวบ้านดอนอย่างยั่งยืน

พื้นที่อ่าวบ้านดอนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๒ เรื่อง การทบทวนมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๓ เรื่องทะเบียนรายนามพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติและระดับชาติของประเทศไทย และมาตรการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ ถึงแม้ว่าพื้นที่อ่าวบ้านดอนจะเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน อย่างไรก็ตาม กิจกรรมที่เกิดขึ้นในอ่าวบ้านดอน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กิจกรรมด้านการประมงที่มีการจับสัตว์น้ำเกินศักยภาพในการผลิต ส่งผลให้ทรัพยากรประมงเสื่อมโทรม และนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการแย่งชิงการใช้ประโยชน์ระหว่างประมงพื้นบ้านและประมงพาณิชย์ รวมทั้งชาวประมงบางส่วนยังคงมีการใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้าง ดังนั้น หากสถานการณ์ยังคงดำเนินต่อไปโดยไม่ได้รับการแก้ไข ก็อาจนำไปสู่การล่มสลายของวิถีชีวิตชุมชนประมงชายฝั่งที่ยึดโยงกับความอุดมสมบูรณ์ของอ่าวบ้านดอน มูลนิธิป่า-ทะเลเพื่อชีวิตจึงได้ขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนสิ่งแวดล้อมเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยเริ่มต้นด้วยการดำเนินโครงการร่อยดวงใจรักอ่าวบ้านดอน ในปี พ.ศ.๒๕๔๗ ถึง พ.ศ.๒๕๕๐ งบประมาณ ๔,๒๙๐,๐๐๐ บาท โครงการความร่วมมือเพื่อฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมอ่าวบ้านดอนด้วยพลังชุมชน ในปี พ.ศ.๒๕๕๒ ถึง พ.ศ.๒๕๕๕ งบประมาณ ๔,๙๘๔,๐๐๐ บาท ผลจากการดำเนินโครงการดังกล่าวพบว่า ชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในอ่าวบ้านดอนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูอ่าวบ้านดอนเป็นอย่างดี และจากข้อมูลของคณะกรรมการเครือข่ายอ่าวบ้านดอนชี้ให้เห็นว่า ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของอ่าวบ้านดอนที่เริ่มฟื้นตัว

อย่างไรก็ตาม การดำเนินการขององค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รวมทั้งเพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่อ่าวบ้านดอนในช่วงที่ผ่านมา ยังขาดการทำงานแบบบูรณาการร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ นอกจากนี้ กิจกรรมขององค์กรผู้เสนอโครงการยังไม่ได้ครอบคลุมทั้งพื้นที่อ่าวบ้านดอนอย่างแท้จริงอีกด้วย ดังนั้น มูลนิธิป่า-ทะเลเพื่อชีวิตจึงได้มีแนวทางพัฒนาโครงการขยายผล เพื่อขยายพื้นที่ดำเนินโครงการให้ครอบคลุมมากกว่าสองโครงการแรก พร้อมยกระดับพื้นที่ดำเนินงานที่ผ่านมาให้เป็นห้องเรียนธรรมชาติสำหรับเยาวชนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน โดยมุ่งที่จะสนับสนุนให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอ่าวบ้านดอนให้เป็นรูปธรรมและยั่งยืน รวมทั้งสนับสนุนและสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมกับองค์กรชุมชนและสถานศึกษาในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการออกข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อหนุนเสริมกิจกรรมของชุมชนและองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยเสนอโครงการยกระดับการเรียนรู้สู่การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอ่าวบ้านดอนอย่างยั่งยืนเพื่อขอรับการสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อม ซึ่งคณะกรรมการกองทุนสิ่งแวดล้อมได้อนุมัติจัดสรรเงินอุดหนุนในการประชุมครั้งที่ ๔/๒๕๕๖ เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๕๖ วงเงิน ๔,๙๘๘,๐๐๐ บาท ระยะเวลาดำเนินการ ๓ ปี (๑ ตุลาคม

๒๕๕๖ ถึงวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙) โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ (๑) เพื่อเสริมสร้างศักยภาพให้กับองค์กรชุมชน ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถานศึกษา ให้เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพื้นที่ชุ่มน้ำอ่าวบ้านดอนอย่างบูรณาการ (๒) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมและเป็นต้นแบบการจัดการสู่ความยั่งยืน และ (๓) เพื่อพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำอ่าวบ้านดอนเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศน์ ความหลากหลายทางชีวภาพ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โครงการดังกล่าวได้กำหนดแผนงานที่สำคัญ ๖ แผนงาน ได้แก่ แผนงานที่ ๑ เก็บรวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอ่าวบ้านดอน แผนงานที่ ๒ เสริมศักยภาพขีดความสามารถให้องค์กรชุมชน และเครือข่ายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรอ่าวบ้านดอน แผนงานที่ ๓ อนุรักษ์และฟื้นฟูอ่าวบ้านดอน แผนงานที่ ๔ เสริมศักยภาพองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แกนนำชุมชน ในการบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น แผนงานที่ ๕ แผนพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และแผนงานที่ ๖ รมรงค์ประชาสัมพันธ์โครงการ ครอบคลุมพื้นที่ชุมชนที่เคยร่วมกิจกรรมโครงการที่ผ่านมาและขยายเครือข่ายความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมดูแลรักษาอ่าวบ้านดอนให้ครอบคลุมทั้งอ่าวบ้านดอน จำนวน ๒๓ ชุมชน ในพื้นที่ ๙ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ อบต.เขาถ่าน อบต.ท่าฉาง และ อบต.ท่าเคย อำเภอท่าฉาง อบต.เสม็ด ทต.พุมเรียง และ อบต.ตะกอบ อำเภอไชยา อบต.ตะเคียนทอง อบต.ท่าทอง และ อบต.พลาวยวาส อำเภอกาญจนดิษฐ์ และ อบต.ดอนสัก อำเภอดอนสัก รวมทั้งโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านและรอบๆพื้นที่อ่าวบ้านดอน จำนวน ๑๐ โรงเรียน

เมื่อพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของโครงการที่กำหนดไว้ข้างต้น พบว่า เมื่อสิ้นสุดโครงการ กิจกรรมต่างๆที่กำหนดไว้ภายใต้แผนงานได้บรรลุผลทุกข้อ โดยผลผลิตที่ได้จากการดำเนินโครงการ มีดังต่อไปนี้ (๑) กลุ่มองค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นใหม่มีความเข้มแข็ง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกันอย่างถ่องแท้ และต่อเนื่อง จนมีความเข้าใจในเงื่อนไขของกันและกัน ส่งผลให้การทำงานอนุรักษ์ของชุมชนรอบอ่าวบ้านดอนเป็นไปอย่างบูรณาการ (๒) เจ้าหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในคณะทำงานของชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดการดำเนินงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่องระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน (๓) ข้อมูลมูลค่าการใช้ประโยชน์ทางตรง (Direct benefits) จากทรัพยากรธรรมชาติในอ่าวบ้านดอน (เผยแพร่ในรูปแบบเอกสาร) ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานที่ละเอียดถี่ถ้วน อันเนื่องมาจากการจัดเก็บและวิเคราะห์โดยชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของข้อมูลเอง (๔) กลุ่มกองทุนปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมง จำนวน ๑๐ กลุ่ม ซึ่งมีข้อดี คือ เป็นกลไกทางการเงินของชุมชนชาวประมงเองที่จะช่วยให้การปรับเปลี่ยนเครื่องมือยังชีพของชาวประมงจากแบบที่ไม่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ให้มีความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรประมงมากขึ้น เช่น เปลี่ยนจากอวนตาถี่ ที่จับปลาทุกขนาด รวมทั้งลูกปลา ไปเป็นอวนตาห่าง ที่จับได้เฉพาะปลาตัวใหญ่ หรือปลาที่โตเต็มวัยแล้วเท่านั้น โดยไม่ต้องรบกวนเงินทุนส่วนตัวของชาวประมงแต่ละรายมากเกินไป (๕) เกิดข้อบัญญัติองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ของ ๙ อบต. และ ๑ เทศบาล รอบ

พื้นที่อ่าวบ้านดอน ข้อบัญญัติองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดังกล่าวเกิดขึ้นจากการระดมความคิดของชุมชนท้องถิ่น ทำให้กฎหมายดังกล่าวถูกสังเคราะห์ขึ้นมาจากข้อเท็จจริงในพื้นที่ที่รอบด้าน แต่อาจมีข้อจำกัดอันเนื่องมาจากการที่กฎหมายดังกล่าวถูกสังเคราะห์ขึ้นโดยผู้ใช้ทรัพยากรโดยตรงในท้องถิ่น ซึ่งอาจมีบางประเด็นที่อาจจะไม่ได้เป็นมิตรมากที่สุดต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรประมงในพื้นที่ (๖) หลักสูตรท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอ่าวบ้านดอน ในโรงเรียน ๑๒ แห่ง ซึ่งมีข้อดีคือ จะเป็นเครื่องมือที่ยั่งยืนและมั่นคงจะช่วยปลูกฝังและให้ความรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่เด็กและเยาวชนในท้องถิ่น (๗) มีแหล่งอนุรักษ์ทรัพยากรประมงที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เช่น แปลงขยายพันธุ์ปูเป็ยว (ในเขตป่าชายเลน) "บ้านปลา" ธนาคารปูไข่ พื้นที่ดังกล่าวนอกจากจะเป็นแหล่งอนุรักษ์ทรัพยากรประมงเพื่อประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่น และระบบนิเวศแล้ว ขั้นตอนการดำเนินการของแหล่งอนุรักษ์แต่ละพื้นที่ ยังให้ความรู้กับประชาชนในด้านต่างๆได้อีกด้วย (๘) แนวเขต/แหล่งอาหาร/ที่อยู่ของสัตว์ทะเลหายาก ๒ จุด นอกจากจะเป็นพื้นที่ที่คืนความหลากหลายทางชีวภาพให้กับระบบนิเวศแล้ว ยังเป็นเหมือนพื้นที่ที่ประกันความยั่งยืนทางเศรษฐกิจที่เกิดจากอาชีพประมงให้แก่ชุมชนท้องถิ่นได้อีกด้วย (๙) สื่อประชาสัมพันธ์เผยแพร่กิจกรรมและความสำเร็จของผู้ดำเนินโครงการ เพื่อเผยแพร่ให้สาธารณะได้รับรู้ถึงการดำเนินการ เคล็ดลับ และความสำเร็จของผู้ดำเนินโครงการ

ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จของโครงการ คือ (๑) การเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงทั้งในขั้นตอนการพัฒนาข้อเสนอโครงการ การดำเนินกิจกรรมของโครงการ การติดตามประเมินผล และการรับผลประโยชน์จากโครงการ (๒) การใช้นวัตกรรมทางการเงินโดยการจัดตั้งกองทุนสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงประเภทเครื่องมือประมงของชาวบ้านให้เป็นแบบที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (๓) การดำเนินโครงการวิจัยที่ดำเนินการโดยชาวบ้านจะช่วยพัฒนาศักยภาพของชุมชนด้านวิชาการรวมทั้งเสริมสร้างทักษะในการทำวิจัยของชาวบ้านให้เพิ่มมากขึ้นและทำให้ได้ข้อมูลที่สามารถชี้วัดความสำเร็จของโครงการได้อย่างแท้จริง (๔) ด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นด้านทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของโรงเรียนในพื้นที่ และการพัฒนาพื้นที่อ่าวบ้านดอนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การทำบ้านปลาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดทำแปลงขยายพันธุ์ปูเป็ยวในป่าชายเลนและการกำหนดกติกาในการบริหารจัดการ และการตั้งธนาคารปู ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมและความตระหนักของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่น (๕) การส่งเสริมการทำงานที่ประสานกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ทั้งในระดับพื้นที่ ระดับจังหวัด ไปจนถึงระดับชาติ เช่น การกำหนดเขตที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์ทะเลหายาก (เช่น ปูม้า พะยูน โลมา) แบบบูรณาการระหว่างภาคส่วนต่างๆข้างต้น และการร่างข้อบัญญัติด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมของอ่าวบ้านดอนของ อปท.และภาคีความร่วมมือในพื้นที่

โครงการยกระดับการเรียนรู้สู่การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำอ่าวบ้านดอนอย่างยั่งยืน ได้นำไปสู่การค้นพบที่สำคัญ คือ

๑) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แก่ชุมชนต้องดำเนินการควบคู่ไปกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือผลประโยชน์อื่นที่วัดความสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรม และต้องใช้วิธีการที่เหมาะสมกับตัวตนของผู้เรียน

๒) การบริหาร/ดำเนินโครงการต้องเน้นผลลัพธ์เป็นลำดับแรกซึ่งจะต้องทำควบคู่กับการติดตามแผนการดำเนินโครงการด้วย และต้องเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

๓) การสร้างเสริมกำลังใจในการทำงานให้แก่แกนนำด้วยวิธีการต่างๆเป็นสิ่งจำเป็นต่อความสำเร็จของโครงการ

๔) การยกระดับและขยายผลจากการจัดเก็บข้อมูลมูลค่าการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางตรงของอ่าวบ้านดอนซึ่งดำเนินการโดยชุมชน สามารถนำไปสู่การขับเคลื่อนเชิงนโยบาย ดังจะเห็นได้จากการวางแผนและสร้างรูปธรรมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้านประมงพื้นบ้านของอ่าวบ้านดอนเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนในอนาคต

ภาพจากพื้นที่ดำเนินโครงการ

